

also deals with a concept “holographic projection”, which he determines as information, which should be found in different extra sources: vitagene experience, other knowledge, obtained of books, mass media, works of art, internet etc. It has been shown that the usage of vitagene technology alongside with holographic projection method activates all the functions of the process of future teacher’s professional identity formation. This technology provides a cumulative effect on the formation of a future teacher’s professional identity and can be considered as an integrative technology.

Keywords: vitagene technology, holographic projection method, future teacher, professional identity, function, teacher training institutions.

Подано до редакції 08.09.14

УДК: 371.13:378:37.015.3

С. А. Литвиненко, В. М. Ямницький

**ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ**

У статті здійснено теоретичний аналіз рефлексивної компетентності майбутніх фахівців та розкрито особливості використання практики супервізії як засобу формування рефлексивної компетентності у професійній підготовці майбутніх психологів.

Ключові слова: рефлексивна компетентність, супервізія, професійна підготовка майбутніх психологів.

Сучасний стан розвитку України зумовлює необхідність реформування системи освіти, теоретичне осмислення та практичне вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців. Постійно зростають нагальні запити суспільства до практичної психології, що, у свою чергу, актуалізує потреби підготовки висококваліфікованих психологічних кадрів. Динаміка суспільних процесів змушує по-новому підійти до особистості сучасного психолога, його функцій та професійної компетентності. У зв'язку з цим виникає необхідність модернізації та вдосконалення професійної підготовки; пошуку нових освітніх технологій та їх поширення, що є важливою умовою забезпечення потреби України в компетентних, висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівцях.

Метою статті виступив теоретичний аналіз рефлексивної компетентності майбутніх фахівців та розкриття особливостей використання практики супервізії як засобу формування рефлексивної компетентності у професійній підготовці майбутніх психологів.

Професійно-предметний простір практичної психології ще недостатньо чітко окреслений, хоча в останні роки відбувається процес систематизації понять практичної психології та її професійних меж. Окреслюються напрями та види діяльності практичного психолога, визначаються функції фахівця в галузі практичної психології та види професійно-психологічних завдань (О.Бондаренко, І.Булах, Л.Долинська, В.Панок та ін.). Дослідники вказують на те, що модель діяльності практичного психолога, характеристики його професіоналізму в технологічному плані ще недостатньо вивчені через багатоплановість й різноспрямованість діяльності психолога й відносну «молодість» спеціальності; осмислення професіоналізму, зумовлюється постійними соціально-економічними змінами в суспільстві і змінами у змісті вищої освіти.

В умовах модернізації освіти оцінка ефективності професійної діяльності все частіше здійснюється з позицій компетентнісного підходу, що характеризує

уміння фахівця використовувати в конкретній ситуації засвоєні знання і особистий досвід. Професійна компетентність психолога включає різні складові, в тому числі і рефлексивну. У багатьох дослідженнях рефлексія постає як необхідний компонент успішної підготовки та реалізації професійної діяльності (О.Анісімов, А.Гурєєв, С.Степанов, Н.Кузьміна, Н.Повякель та ін.) У зв'язку з цим питання про формування рефлексивної компетентності набуває актуальності у професійній підготовці майбутніх психологів, оскільки адекватне реагування на проблемні ситуації, що виникають у професійній діяльності, а також успішне професійне становлення й розвиток вимагають від суб'єкта діяльності сформованості достатнього рівня рефлексивної компетентності. Рефлексивна компетентність розширює межі можливих дій суб'єкта діяльності за рахунок творчого осмислення і подолання проблемних моментів і дозволяє найбільш продуктивно і гармонійно вибудовувати особистісно-ситуативну взаємодію. Конструктивна і творча поведінка у проблемній ситуації формується за рахунок розгортання рефлексії на інтелектуальному і особистісному рівнях. Рефлексивність виступає важливим показником зрілості особистості в оволодінні ключовими компетенціями та значущою якістю, що дозволяє говорити про необхідність формування рефлексивної компетентності у кожного сучасного фахівця.

Інтерес до рефлексивних характеристик професійної діяльності пояснюється низкою сучасних тенденцій, зокрема: ускладненням пізнавальних процесів, зростанням значення самосвідомості особистості в актах свідомості та поведінки, розвитком форм моделювання інтелектуальних процесів, усвідомленням комунікативної природи наукового знання, розвитком зворотних зв'язків у соціальній системі, ускладненням механізмів соціальної та культурної інтеграції.

Рефлексивна компетентність фахівця реалізується та виявляється в діяльності у вирішенні професійних завдань. Так, на думку Н. Ф. Шевченко, завдання психолога полягає в тому, щоб «зрушити клієнта в

його власному розумінні причин своїх душевних труднощів»; створенні особливого інформаційного простору – зовнішньої рефлексії. Такою зовнішньою рефлексивною позицією психолог показує клієнту, що в ньому відбувається. Завданням психолога є розуміння та інтерпретація смислів клієнта [9, с.78-79, 100].

Особливістю професійної компетентності є те, що вона може виявлятися в органічному поєднанні з цінностями людини, тобто за умови глибокої особистісної зацікавленості в певному виді діяльності. На підставі теоретичного аналізу в межах компетентнісного підходу, доходимо висновку що, представляючи набір ключових компетенцій, учені обґрунтовують ідею про рефлексію як системоутворювальний компонент (О.Анісімов, Г.Бізяєва, А.Деркач, І.Зимня, В.Метаєва, І.Семенов, С.Степанов та ін.). Саме тому погоджуємось з В.Метаєвою, яка стверджує, що рефлексивну компетентність доцільно розглядати як окрему своєрідну метакомпетентність.

Неможливо не погодитися з А.Деркачем, який зазначає, що рефлексивна компетентність слугує метапоняттям, тобто метакомпетентністю, у зв'язку з тим, що за допомогою механізму рефлексії забезпечує своєчасне коригування й адекватний розвиток усіх інших видів компетентності [1]. Метакомпетентнісний характер рефлексивної компетентності виражається в тому, що вона сприяє ефективному розвитку всіх інших видів компетентності, а тому відіграє вирішальну роль в освітньому процесі будь-якого рівня складності, на будь-якому щаблі освіти та самоосвіти.

Аналіз теоретичних аспектів рефлексивної компетентності дозволяє розглядати її у сфері професійної діяльності як системоутворювальний компонент, інтегративну якість особистості, готовність і здатність фахівця: до адекватної самооцінки власної професійної діяльності; до творчого осмислення та подолання проблемних моментів; прогнозування ситуацій та прийняття управлінських рішень, які б передбачали можливий розвиток подій. За визначенням О.Поліщук, рефлексивна компетентність є професійною якістю особистості, що дозволяє найбільш ефективно і адекватно здійснювати рефлексивні процеси, реалізацію рефлексивної здібності, забезпечує процес розвитку і саморозвитку, сприяє творчому підходу до професійної діяльності, досягненню її максимальної ефективності та результативності [6]. На нашу думку, універсальність дефініції дозволяє застосувати її до будь-якої професійної сфери, в тому числі і до практичної психології.

Структуру професійної рефлексивної компетентності як професійної особистісної якості досліджували Г.Давидова, І.Зимня та ін.. До компонентного складу у структурі професійної рефлексивної компетентності, на думку Г.Давидової, належать: «Я - як компетентний суб'єкт міжособистісного спілкування»; «Я - як компетентний суб'єкт професійно-ділових відносин»; «Я - як компетентний суб'єкт культурно-ціннісних відносин», а також «Я - як компетентний суб'єкт рефлексивних відносин», що характеризуються позитивним регулюючим ставленням до себе і пізнавально-осмисленим ставленням до довколишнього світу [2]. Представлена структура професійної рефлексивної компетентності заснована на класифікації

типів рефлексії С.Степанова і І.Семенова, що включає кооперативну рефлексію, комунікативну рефлексію, особистісну та інтелектуальну рефлексію.

Розглядаючи структуру рефлексивної компетентності, ми орієнтувалися на позицію І.Зимньої щодо компонентів компетентностей: готовність до прояву компетентності (мотиваційний аспект); володіння знанням змісту компетентності (когнітивний аспект); досвід прояви компетентності в різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях (поведінковий аспект); ставлення до змісту компетентності і об'єкта її застосування (ціннісно-смысловий аспект); емоційно-вольова регуляція процесу і результату прояву компетентності [4, с. 20].

Невід'ємною складовою у формуванні рефлексивної компетентності майбутніх психологів виступає спеціально організоване навчання, засноване на аналітичному осмисленні практичного досвіду. У теорії і практиці професійної підготовки майбутніх психологів склалися навчальні стратегії з формування рефлексивної компетентності, зокрема: застосування задачного підходу; аналіз типових проблемних ситуацій; використання методів інтерактивного навчання; моделювання психологічних ситуацій. Водночас слід зазначити, що в сучасних умовах в системі професійної підготовки майбутніх психологів досвід формування і розвитку рефлексивної компетентності недостатньо поширений. Звернемося до розгляду практики супервізії як засобу формування рефлексивної компетентності у професійній підготовці майбутніх психологів.

Практика супервізії з'явилася на початку минулого століття в рамках психоаналітичної підготовки. У сучасних умовах супервізії поряд з засвоєнням теорії виступає необхідною складовою професійної підготовки і підвищення професійної майстерності фахівців допомагаючих професій. Сьогодні потреба у впровадженні супервізійної практики у професійну підготовку та діяльність практичних психологів дуже велика, проте інститут супервізорства лише починає розвиватися.

Актуальність розвитку інституту супервізії зумовлюється потребами підвищення якості підготовки фахівців, що працюють у різних галузях соціальної та освітньої практики, а також удосконаленням діяльності психологічної і соціально-психологічної служби, формування професійної та рефлексивної компетентності фахівців. Розширення розмаїття напрямів соціально-психологічної допомоги, психокорекції та психотерапії вимагає вироблення стандартів та критеріїв професіоналізму. Крім того, важливою професійною вимогою до фахівців у галузі допомагаючих професій є зростання відповідальності за результати праці.

Попри відсутності єдиного підходу та існування різних концепцій та моделей супервізії, більшість науковців (Г.Залевський, Н.Кравцова, С.Смирнова, Ю.Щукіна та ін.) розглядають супервізію як специфічну форму професійно-педагогічного супроводу входження в професію, що виконує практико-орієнтовну функцію. Супервізія полягає у здійсненні студентами професійної практичної діяльності в певній галузі під керівництвом уповноваженого кваліфікованого фахі-

вця, що має досвід самостійної роботи у сфері практичної психології або соціальної роботи.

Загальною метою супервізії у професійній підготовці майбутніх психологів є підготовка студентів до здійснення самостійної професійної діяльності та виконання провідних професійних функцій у статусі фахівців згідно кваліфікаційної характеристики, що дозволяє усвідомлювати, розуміти і аналізувати свої професійні дії і професійну поведінку.

Завданнями супервізії є: створення умов для розвитку професійної рефлексії та усвідомлення себе у професії, формування професійної свідомості і мислення, розвиток умінь вступати в різні типи професійної комунікації; застосування студентами отриманих знань, умінь і навичок при вирішенні теоретичних і практичних завдань; формування і вдосконалення необхідних для самостійної професійної діяльності компетенцій, розвиток важливих особистісно-професійних якостей. До найважливіших супервізійних завдань належить підтримка атмосфери довіри, спільного дослідження та діалогу в процесі роботи, що сприяє забезпеченню професійного становлення і розвитку майбутніх психологів.

Провідними функціями керівника супервізії є створення оптимальних умов для формування й розвитку у студентів рефлексії та ключових фахових компетенцій, необхідних для вирішення професійних завдань; взаємодія зі студентами й обговорення з ними ходу і результатів виконання професійних завдань і функцій; оцінювання рівня розвитку професійних компетенцій студентів у процесі проходження супервізії; допомога й підтримка студентів в освоєнні ними необхідних професійних функцій.

Супервізійний простір стає місцем, у якому студенти досліджують всі процеси власної практики, в які свідомо та несвідомо включаються. До провідних характеристик супервізійного простору належать: відмежованість від усіх особистісних і професійних ролей, що дозволяє рефлексивно осмислювати власну практику; стабільність і безпека – забезпечується умовами регулярності та гарантіями конфіденційності; чіткість дотримання правил участі в супервізійній групі; створення умов для досліджень та розвитку творчого підходу; емоційний комфорт, завдяки чому пов'язаний з роботою особистий дискомфорт може бути висловлений і досліджений.

До супервізійної практики залучаються студенти випускних курсів, які оволоділи базовими теретичними знаннями та практичними вміннями й навичками. Проходження супервізійних груп після завершення виробничої практики забезпечує для студентів більш широкий контекст становлення адекватної професійної самооцінки й отримання професійної підтримки. Приймаючи те, що й в інших можуть бути труднощі й помилки, студенти приймають більш реально і власні труднощі професійного становлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Деркач А. А. Акмеологическая культура личности: содержание, закономерности, механизмы развития / А. А. Деркач, Е. В. Селезнева. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института ; Воронеж : МОДЕК, 2006. – 496с.

Супервізія може проводитися в підрозділах вишу, що забезпечують проведення всіх видів практичної діяльності студентів, а також і в інших установах (освітніх, клініках, психологічних центрах та ін.), основна діяльність яких зумовлює наявність об'єктів та видів професійної діяльності студентів і які володіють необхідним кадровим та науково-професійним потенціалом. У ході проходження супервізії майбутні фахівці навчаються:

- комплексного аналізу проблемних ситуацій, визначення професійних завдань і постановці проблем згідно видів і напрямів професійної діяльності;

- розвивають умінь визначення цілей та розробки і кваліфікованого впровадження програм психологічної діагностики й експертизи, оцінки їх ефективності;

- оволодівають методами надання допомоги та взаємодії з клієнтами, вибору оптимальних рішень практичних завдань психологічної діагностики, експертизи, психологічного втручання та психологічної допомоги з урахуванням їх обґрунтованості, інформаційної, соціальної та економічної безпеки;

- навчаються комплексної оцінки власної професійної компетентності.

Водночас необхідна поетапна підготовка до проходження супервізії, що включає лекції та тренінгові заняття (робота в парах і трійках, моделювання психотерапевтичних ситуацій і т.ін.) щодо формування знань, практичних умінь і навичок здійснення консультативної, діагностико-корекційної роботи. У процесі супервізії, крім аналізу професійних знань, умінь і навичок, студенти отримують особистісно-професійну підтримку, що сприяє розвитку необхідних особистісно-професійних якостей, допомагає у виробленні індивідуального стилю практичної роботи та зниженню тривоги і страху в роботі з клієнтами, розвиває пізнавальну мотивацію та професійну рефлексію.

Постійне професійне самовдосконалення й розвиток виступає виразною ознакою й особливістю сучасних психологів-практиків. Підготовка психолога повинна забезпечувати формування професійної позиції, професійного бачення і прогнозування, як на етапі створення діагностичних та корекційних програм, так і під час їх втілення. Така підготовка передбачає не тільки тривалий процес оволодіння професійними знаннями і вміннями, але й включає надання професійної консультативної психологічної допомоги і підтримки у формі супервізії. Супервізія як невід'ємна складова фахової підготовки виступає засобом розвитку рефлексивної компетентності майбутніх психологів, що спонукає студентів до більш глибокого і осмисленого процесу професійного становлення й розвитку; усвідомленого поєднання професійних функцій зі своїми власними способами поведінки і безпосереднім суб'єктивним досвідом. Оскільки супервізія є новою освітньою практикою, то вимагає розробки організаційно-методичних засад її впровадження у процес підготовки майбутніх психологів у ВНЗ.

2. Давыдова Г. И. Рефлексивный диалог в образовательном процессе вуза: автореф. дис. на соискание научн. степени докт. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / Давыдова Г. И. - Москва, 2009. – 44 с.

3.Залевский Г.В. Супервизия: практика в поисках теории/ Г.В.Залевский // Сибирский психологический журнал. – 2008. – №30. – С.7-13.

4.Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативная целевая основа компетентностного подхода в образовании/ И. А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 30 с.

5.Кулаков С. А. Практикум по супервизии в консультировании и психотерапии / С. А. Кулаков. – СПб.: Речь, 2002. – 215 с.

6.Полищук О. А. Развитие рефлексивной компетентности кадров государственной службы: автореф.

дис. на соискание научн. степени канд. психол. Наук / О. А. Полищук. – М., 1995. – 23 с.

7.Смирнова С. В. Супервизия в процессе профессионального становления личности специалистов-психологов/ С. В. Смирнова // Сибирский психологический журнал. – 2008. – №30. – С.49-53.

8.Стеценко И. А. Теория и практика развития педагогической рефлексии студентов / И. А.Стеценко. – Ростов-на-Дону: Изд-во Рост.ин-та, 2006. – 256 с.

9.Шевченко Н. Ф. Становлення професійної свідомості практичних психологів у процесі фахової підготовки: Монографія / Шевченко Н. Ф. – К.: Міленіум, 2005. – 298 с.

REFERENCES

1. Derkach, A. A., & Selezneva, Ye. V. (2006). *Akmeologicheskaya kultura lichnosti: sodержaniye, zakonornosti, mekhanizmy razvitiya* [Acmeological culture of personality: content, principles, mechanisms of development]. Moscow: Izd-vo Moskovskogo psikhologosotsialnogo instituta; Voronezh: MODEK [in Russian].

2. Davydova, G. I. (2009). *Refleksivnyy dialog v obrazovatelnom protsesse vuza* [Reflexive dialogue in the educational process of the University]. *Extended abstract of doctor's thesis*. Moscow [in Russian].

3. Zalevskiy, G. V. (2008). *Superviziya: praktika v poiskakh teorii* [Supervision: practice in search of theory]. *Sibirskiy psikhologicheskii zhurnal – Siberian psychological journal*, 30, 7-13 [in Russian].

4. Zimnyaya, I. A. (2004). *Klyuchevyye kompetentnosti kak rezul'tativnaya tselevaya osnova kompetentnostnogo podkhoda v obrazovanii* [Key competence as an effective landing basis of competence approach in education]. Moscow: Issledovatel'skiy tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov [in Russian].

5. Kulakov, S. A. (2002). *Praktikum po supervizii v konsultirovanii i psikhoterapii* [Workshop on supervision in counselling and psychotherapy]. Saint Petersburg:

Rech [in Russian].

6. Polischuk, O. A. (1995). *Razvitiye refleksivnoy kompetentnosti kadrov gosudarstvennoy sluzhby* [Development of reflective competence of the state service personnel]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].

7. Smirnova, S. V. (2008). *Superviziya v protsesse professionalnogo stanovleniya lichnosti spetsialistov-psikhologov* [Supervision in the process of professional formation of the psychologists' personality]. *Sibirskiy psikhologicheskii zhurnal – Siberian psychological journal*, 30, 49-53 [in Russian].

8. Stetsenko, I. A. (2006). *Teoriya i praktika razvitiya pedagogicheskoy refleksii studentov* [Theory and practice of students' pedagogical reflection development]. Rostov-on-Don: Izdatel'stvo Rostovskogo Instituta [in Russian].

9. Shevchenko, N. F. (2005). *Stanovlennia profesii-noi svidomosti praktychnykh psykhologiv u protsesi fak-hovoi pidhotovky* [Formation of practicing psychologists' professional consciousness in the process of professional training]. Kyiv: Milenium [in Ukrainian].

С. А. Литвиненко, В. М. Ямницкий

ФОРМИРОВАНИЕ РЕФЛЕКСИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ

В статье осуществлен теоретический анализ рефлексивной компетентности будущего специалиста и раскрыты особенности использования практики супервизии как средства формирования рефлексивной компетентности в профессиональной подготовке будущих психологов.

Ключевые слова: рефлексивная компетентность, супервизия, профессиональная подготовка будущих психологов.

S. A. Lytvynenko, V. M. Yamnytskyi

FORMATION OF REFLEXIVE COMPETENCE IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PSYCHOLOGISTS

The article presents a theoretical analysis of reflexive competence of future specialists and specifics of using the practice of supervision as a means of forming reflective competence in the professional training of future psychologists. It presents a theoretical analysis of the concept of reflexive competence, defines its role in the professional activity of the psychologist-practitioner. Reflexivity is an important indicator of the maturity of a personality in the development of competencies and important qualities that allows us to talk about the necessity of forming a reflexive competence of every modern specialist. Analysis of theoretical aspects of reflective competence allows us to consider it in the field of professional activity as a strategic component with integrative qualities. The result is an understanding of reflective competence as metacompetence, tracing its relationship with the values of the personality. It reveals the structure of the reflexive competence. It also considers the concept, objectives, forms and functions of supervision as a means of development of the reflexive competence of future psychologists. A phased preparation for supervision, which includes lectures and trainings is required (work in pairs and threes, modeling psychotherapeutic situations, etc.) in order to form knowledge, practical skills of consultative, diagnostic and correctional work. Continuing professional self-development

serves as a distinct feature of modern practicing psychologists. Training of psychologists should ensure the formation of a professional position, professional vision and forecasting in both the creation of diagnostic and remedial programs and during their implementation. This training includes not only the long process of mastering professional knowledge and skills, but also the provision of professional psychological counseling assistance and support in the form of supervision. Supervision as an integral part of professional training is a means of the reflexive competence of psychologists that leads students to a deeper and more meaningful process of professional formation and development, conscious combining of professional functions with their own behaviors and direct subjective experience.

Keywords: reflexive competence, supervision, formation of reflexive competence, professional training of future psychologists.

Подано до редакції 08.09.14
